

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 26ης Φεβρουαρίου 1986 *

Στην υπόθεση 152/84,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Court of Appeal του Ηνωμένου Βασιλείου προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογή του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με την οποία το εν λόγω δικαστήριο ζητεί, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιόν του μεταξύ

M. H. Marshall

και

Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching),

την έκδοση προδικαστικής απόφασεως ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 76/207 του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

συγκείμενο από τους Mackenzie Stuart, πρόεδρο, U. Everling και K. Bahlmann, προέδρους τμήματος, G. Bosco, T. Koormans, O. Due και T. F. O'Higgins, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Sir Gordon Slynn
γραμματέας: D. Louterman, υπάλληλος διοικήσεως

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η εφεσείουσα στην κύρια δίκη, εκπροσωπούμενη απο τους S. Grosz και M. Beloff, Q.C., δικηγόρους Λονδίνου, κατά τη γραπτή διαδικασία, και τον M. Beloff, Q.C., κατά την προφορική διαδικασία,
- η εφεσίβλητη, εκπροσωπούμενη από τον C. H. Brown, solicitor, Winchester, κατά τη γραπτή διαδικασία, και τον A. Hillier, barrister-at-law, κατά την προφορική διαδικασία,

* Γλώσσα διαδικασίας: η αγγλική.

- η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από την S. J. Hay, του Treasury Solicitor's Department του Λονδίνου, κατά τη γραπτή διαδικασία, και από την S. J. Hay και τον P. Goldsmith, barrister-at-law, κατά την προφορική διαδικασία,
- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον A. Toledano Laredo, κύριο νομικό σύμβουλο, και τον J. R. Currell, μέλος της νομικής της υπηρεσίας,

αφού άκουσε το γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 18ης Σεπτεμβρίου 1985,

εκδίδει την ακόλουθη

ΑΠΟΦΑΣΗ

(Το μέρος που περιέχει τα περιστατικά παραλείπεται)

Σκεπτικό

- 1 Με Διάταξη της 12ης Μαρτίου 1984, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 19 Ιουνίου 1984, το Court of Appeal υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, δύο προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 76/207 του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70).
- 2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της M. H. Marshall (στο εξής: η εφεσείουσα) και της Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching) (στο εξής: η εφεσίβλητη) ως προς το κατά πόσο η απόλυση της εφεσείουσας ήταν σύμφωνη με το άρθρο 6, παράγραφος 4, του Sex Discrimination Act 1975 (στο εξής: ο SDA) και το κοινοτικό δίκαιο.
- 3 Η εφεσείουσα, η οποία γεννήθηκε στις 4 Φεβρουαρίου 1918, υπήρξε υπάλληλος της εφεσίβλητης από τον Ιούνιο του 1966 μέχρι τις 31 Μαρτίου 1980. Από τις 23 Μαΐου 1974 εργάστηκε με σύμβαση εργασίας ως ανώτερη διαιτολόγος.

- 4 Στις 31 Μαρτίου 1980, ήτοι τέσσερις εβδομάδες περίπου μετά τη συμπλήρωση του 62ου έτους της ηλικίας της, η εφεσείουσα απολύθηκε παρά το γεγονός ότι είχε εκφράσει την επιθυμία να παραμείνει στην εργασία της μέχρις ότου συμπληρώσει το 65ο έτος της ηλικίας της, δηλαδή μέχρι τις 4 Φεβρουαρίου 1983.
- 5 Σύμφωνα με τη διάταξη περί παραπομπής, μοναδικός λόγος της απόλυσης ήταν το ότι η εφεσείουσα ήταν γυναίκα και είχε υπερβεί « το όριο ηλικίας » που εφάρμοζε η εφεσίβλητη στις γυναίκες.
- 6 Από τη δικογραφία προκύπτει σχετικά ότι, σύμφωνα με τη γενική πολιτική που ακολουθεί η εφεσίβλητη από το 1975, « η κανονική ηλικία συνταξιοδότησεως είναι η ηλικία κατά την οποία καθίστανται απαιτητές οι συντάξεις κοινωνικής ασφαλίσεως ». Κατά το παραπέμπον δικαστήριο, η πολιτική αυτή, μολονότι δεν αναφερόταν ρητώς στη σύμβαση εργασίας της εφεσείουσας, αποτελούσε σιωπηρή ρήτρα της σύμβασης αυτής.
- 7 Η νομοθεσία περί συντάξεων του Ηνωμένου Βασιλείου, και συγκεκριμένα τα άρθρα 27, παράγραφος 1, και 28, παράγραφος 1, του Social Security Act 1975, προέβλεπε τότε ότι σύνταξη του Δημοσίου χορηγείται στους μεν άνδρες από το 65ο έτος της ηλικίας τους, στις δε γυναίκες από το 60ό. Πάντως, η νομοθεσία αυτή δεν επέβαλλε στους υπαλλήλους υποχρέωση αποχωρήσεως από την εργασία στην ηλικία κατά την οποία καθίσταται απαιτητή η σύνταξη του Δημοσίου. Στην περίπτωση κατά την οποία ο υπάλληλος συνέχιζε να υπηρετεί, αναστελλόταν η καταβολή τόσο της συντάξεως του Δημοσίου όσο και της συντάξεως κατά το επαγγελματικό σύστημα.
- 8 Ωστόσο, η εφεσίβλητη έστεργε, κατ' απόλυση διακριτική ευχέρεια, σε παρεκκλίσεις από την ως άνω γενική συνταξιοδοτική πολιτική για συγκεκριμένα άτομα, λόγω ειδικών περιστάσεων, παρεξέκλινε δε, πράγματι, από την πολιτική αυτή όσον αφορά την εφεσείουσα, με το να την απασχολήσει επί δύο ακόμα έτη μετά τη συμπλήρωση του 60ού έτους της ηλικίας της.
- 9 Επειδή η εφεσείουσα υπέστη οικονομική ζημία, συνιστάμενη στη διαφορά μεταξύ του μισθού της ως υπαλλήλου της εφεσίβλητης και της συντάξεώς της, και έχασε την ικανοποίηση που της παρείχε η εργασία της, ενήγαγε την καθής ενώπιον του Industrial Tribunal, υποστηρίζοντας ότι η απόλυσή της κατά την ημερομηνία και για το λόγο που ανέφερε η εφεσίβλητη συνιστούσε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση λόγω του φύλου της και αποτελούσε, κατά συνέπεια, παράνομη δυσμενή διάκριση κατά παράβαση του SDA και του κοινοτικού δικαίου.

- 10 Το δικαστήριο αυτό απέρριψε την αγωγή στο μέτρο που βασιζόταν στην παράβαση του SDA, με την αιτιολογία ότι το άρθρο 6, παράγραφος 4, του SDA επιτρέπει τις διακρίσεις βάσει του φύλου όταν οι διακρίσεις αυτές πηγάζουν από « διατάξεις σχετικές με το θάνατο ή τη συνταξιοδότηση », η δε γενική πολιτική της εφεσίβλητης αποτελούσε, κατά την άποψή του, τέτοια διάταξη. Αντιθέτως, το δικαστήριο έκανε δεκτή την αγωγή όσον αφορά την παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως που θεσπίζει η οδηγία 76/207.
- 11 Το Employment Appeal Tribunal επικύρωσε κατ' έφεση την απόφαση αυτή όσον αφορά το πρώτο σημείο, την ακύρωσε όμως όσον αφορά το δεύτερο σημείο, με την αιτιολογία ότι, παρόλο που με την απόλυση αυτή παραβιάστηκε η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως που καθιερώνει η προαναφερθείσα οδηγία, οι ιδιώτες δεν μπορούν να επικαλεστούν την παραβίαση αυτή σε υποθέσεις ενώπιον των δικαστηρίων του Ηνωμένου Βασιλείου.
- 12 Η εφεσείουσα προσέβαλε την απόφαση αυτή ενώπιον του Court of Appeal. Θεωρώντας ότι η εφεσίβλητη έχει συσταθεί σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 1, Α, στοιχείο β), του National Health Service Act 1977 και, επομένως, « έχει συσταθεί από το κράτος », το Court of Appeal υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- « 1) Η απόλυση της εφεσείουσας από τον εφεσίβλητο φορέα, μετά τη συμπλήρωση του 60ού έτους της ηλικίας της, κατ' εφαρμογή της γενικής πολιτικής του εν λόγω φορέα και με μόνη αιτιολογία ότι η εφεσείουσα είναι γυναίκα και έχει υπερβεί την κανονική ηλικία συνταξιοδότησεως που ισχύει για τις γυναίκες, συνιστά δυσμενή διάκριση απαγορευόμενη από την οδηγία περί ίσης μεταχειρίσεως;
- 2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο ερώτημα 1, μπορεί η εφεσείουσα να επικαλεστεί ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων την οδηγία περί ίσης μεταχειρίσεως, υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, παρά το ασυμβίβαστο (αν υπάρχει) του άρθρου 6, παράγραφος 4, του Sex Discrimination Act 1975 με την οδηγία; »

Το νομικό πλαίσιο της διαφοράς

- 13 Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 ορίζει τα εξής:

« Η παρούσα οδηγία αποσκοπεί στην εφαρμογή, εντός των κρατών μελών, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, συμπεριλαμβανομένης και της επαγγελματικής προωθήσεως και την

επαγγελματική εκπαίδευση, καθώς και τις συνθήκες εργασίας και υπό τους όρους που προβλέπονται στην παράγραφο 2 την κοινωνική ασφάλιση. Η αρχή αυτή καλείται στο εξής “ αρχή της ίσης μεταχείρισεως ”. »

14 Το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής ορίζει ότι:

« Κατά την έννοια των κατωτέρω διατάξεων, η αρχή της ίσης μεταχείρισεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε συσχετισμό, ιδίως, με την οικογενειακή κατάσταση. »

15 Το άρθρο 5, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας ορίζει

ότι:

« Η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισεως, όσον αφορά τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των όρων απολύσεως, συνεπάγεται την εξασφάλιση σε άνδρες και γυναίκες των αυτών όρων, χωρίς διάκριση βασιζόμενη στο φύλο. »

Το άρθρο αυτό στην παράγραφο 2 ορίζει ότι:

« Για το σκοπό αυτόν, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε:

- α) να καταργηθούν οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχείρισεως·
- β) να ακυρωθούν, να δύνανται να κηρυχθούν άκυρες ή να δύνανται να τροποποιηθούν οι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχείρισεως διατάξεις που περιλαμβάνονται στις συλλογικές συμβάσεις ή τις ατομικές συμβάσεις εργασίας, στους εσωτερικούς κανονισμούς επιχειρήσεων, καθώς και στα καταστατικά των ελευθέρων επαγγελματιών·
- γ) να αναθεωρηθούν εκείνες οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχείρισεως όταν δεν υφίστανται πλέον οι λόγοι προστασίας που τις δικαιολογούν· να κληθούν οι κοινωνικοί εταίροι να προβούν στις επιθυμητές αναθεωρήσεις των συμβατικών διατάξεων της ίδιας φύσεως. »

16 Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας ορίζει ότι:

« Προκειμένου να εξασφαλισθεί η προοδευτική εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, το Συμβούλιο θα θεσπίσει, προτάσει της Επιτροπής, διατάξεις, που θα καθορίζουν ιδίως το περιεχόμενο, την έκταση και τους τρόπους εφαρμογής της ανωτέρω αρχής. »

17 Σύμφωνα με την τελευταία αυτή διάταξη, το Συμβούλιο θέσπισε την οδηγία 79/7 της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160), την οποία τα κράτη μέλη όφειλαν να μεταφέρουν στο εσωτερικό δίκαιο, σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας, εντός έξι ετών από της κοινοποίησέως της. Η οδηγία αυτή εφαρμόζεται, κατά την παράγραφο 1 του άρθρου 3,

« α) στα νομικά συστήματα που εξασφαλίζουν προστασία κατά των ακολούθουν κινδύνων:

- ασθενείας,
- αναπηρίας,
- γήρατος,
- εργατικού ατυχήματος και επαγγελματικής ασθενείας,
- ανεργίας·

β) στις διατάξεις που αφορούν την κοινωνική πρόνοια, κατά το μέτρο που προορίζονται να συμπληρώσουν ή να υποκαταστήσουν τα συστήματα που αναφέρονται στην περίπτωση α). »

18 Το άρθρο 7, παράγραφος 1, ορίζει ότι η οδηγία

« ... δεν θίγει την ευχέρεια που έχουν τα κράτη μέλη να αποκλείουν από το πεδίο εφαρμογής της:

α) τον καθορισμό της ηλικίας συνταξιοδοτήσεως για τη χορήγηση συντάξεων γήρατος και συντάξεων εν γένει και τις συνέπειες που είναι δυνατό να προκύψουν για άλλες παροχές·

... »

19 Όσον αφορά τα επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως, η παράγραφος 3 του άρθρου 3 της ίδιας οδηγίας προβλέπει ότι, προκειμένου να εξασφαλιστεί η εφαρ-

μογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως στα συστήματα αυτά, « το Συμβούλιο θα εκδώσει, κατόπιν προτάσεως της Επιτροπής, διατάξεις που θα καθορίσουν το περιεχόμενο, την έκταση και τους τρόπους εφαρμογής της αρχής αυτής ». Στις 5 Μαΐου 1983, η Επιτροπή υπέβαλε στο Συμβούλιο την πρόταση οδηγίας για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών στα επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ C 134, σ. 7), η οποία είχε εφαρμογή, σύμφωνα με το άρθρο 2, παράγραφος 1, « (στις) παροχές (...) (που) προορίζονται να συμπληρώσουν ή να υποκαταστήσουν τις παροχές των εκ του νόμου συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης ». Το Συμβούλιο δεν έχει ακόμα λάβει απόφαση επί της προτάσεως αυτής.

- 20 Στην υπό κρίση υπόθεση, εκτός από την εφεσείουσα και την εφεσίβλητη, παρατηρήσεις υπέβαλαν η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Επιτροπή.

Επί του πρώτου ερωτήματος

- 21 Με το πρώτο ερώτημα, το Court of Appeal ζητεί να πληροφορηθεί αν το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι η γενική πολιτική απολύσεων που ακολουθεί μία κρατική αρχή και η οποία συνεπάγεται την απόλυση γυναικών με μόνη αιτιολογία ότι έχουν αποκτήσει ή υπερβεί την ηλικία κατά την οποία έχουν δικαίωμα συνταξιοδοτήσεως από το Δημόσιο και η οποία διαφέρει, δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας, μεταξύ ανδρών και γυναικών, συνιστά διάκριση βασιζόμενη στο φύλο και απαγορευόμενη από την οδηγία αυτή.
- 22 Η εφεσείουσα και η Επιτροπή φρονούν ότι στο πρώτο ερώτημα προσήκει καταφατική απάντηση.
- 23 Κατά την εφεσείουσα, το εν λόγω όριο ηλικίας αποτελεί « όρο εργασίας » υπό την έννοια των άρθρων 1, παράγραφος 1, και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207. Η ευρεία ερμηνεία της εκφράσεως αυτής δικαιολογείται τόσο από το σκοπό της Συνθήκης, η οποία αποβλέπει στη « σταθερή βελτίωση των όρων διαβιώσεως και απασχολήσεως », όσο και από τη διατύπωση της απαγόρευσης των διακρίσεων η οποία αναφέρεται στα εν λόγω άρθρα της οδηγίας 76/207, καθώς και στο άρθρο 7, παράγραφος 1, του κανονισμού 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33).
- 24 Εξάλλου, κατά την εφεσείουσα, η κατάργηση των διακρίσεων βάσει του φύλου αποτελεί μέρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου και, επομένως, περιλαμβάνεται μεταξύ των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου. Σύμφωνα με τη

νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στις θεμελιώδεις αυτές αρχές προσήκει ευρεία ερμηνεία, αντιθέτως δε, θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά κάθε εξαίρεση από τις αρχές αυτές, όπως η επιφύλαξη του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 76/207 όσον αφορά την κοινωνική ασφάλιση.

- 25 Η εφεσείουσα θεωρεί, εξάλλου, ότι η εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 όσον αφορά τον καθορισμό της ηλικίας συνταξιοδότησεως για τη χορήγηση συντάξεων γήρατος και συντάξεων λόγω αποχωρήσεως δεν ισχύει εν προκειμένω διότι, αντίθετα από την υπόθεση Burton κατά British Railways Board (απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 1982, 19/81, Συλλογή 1982, σ. 555), η υπό κρίση υπόθεση δεν αφορά τον καθορισμό της ηλικίας συνταξιοδότησεως. Επιπλέον, δεν υπάρχει στην προκειμένη περίπτωση καμία σχέση μεταξύ της συμβατικώς καθοριζόμενης ηλικίας αποχωρήσεως και της ηλικίας από την οποία μπορεί να ζητηθεί η χορήγηση συντάξεως κοινωνικής ασφαλίσεως.
- 26 Η Επιτροπή υπογραμμίζει ότι ούτε η πολιτική απασχολήσεως της εφεσίβλητης ούτε το εκ του νόμου σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως υποχρεώνουν τα άτομα που συμπληρώνουν το κατώτατο όριο ηλικίας συνταξιοδότησεως να συνταξιοδοτηθούν. Αντιθέτως, οι διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας λαμβάνουν υπόψη το ενδεχόμενο της συνέχισης της επαγγελματικής δραστηριότητας πέρα από την κανονική ηλικία συνταξιοδότησεως. Υπό τις περιστάσεις αυτές, είναι δύσκολο να δικαιολογηθεί η απόλυση γυναικών με αιτιολογία βασιζόμενη στο φύλο τους ή στην ηλικία τους.
- 27 Η Επιτροπή αναφέρεται, και αυτή, στο γεγονός ότι το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών ως θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου.
- 28 Αντιθέτως, η εφεσίβλητη υποστηρίζει ότι θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, σύμφωνα με την προαναφερθείσα απόφαση στην υπόθεση Burton, η υφιστάμενη, κατά τη γνώμη της, σχέση μεταξύ των ηλικιών αποχωρήσεως από την εργασία που η ίδια επιβάλλει στο πλαίσιο της πολιτικής απολύσεων που ακολουθεί, αφενός, και, αφετέρου, των ηλικιών κατά τις οποίες καθίστανται απαιτητές οι συντάξεις λόγω αποχωρήσεως από την υπηρεσία και οι συντάξεις γήρατος σύμφωνα με το εκ του νόμου σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως του Ηνωμένου Βασιλείου. Πράγματι, ο καθορισμός διαφορετικών ηλικιών για την υποχρεωτική λήξη της συμβάσεως εργασίας αποτελεί απλώς συνάρτηση των κατωτάτων ορίων ηλικιών που προβλέπονται στο σύστημα αυτό, δεδομένου ότι οι άρρενες υπάλληλοι μπορούν να εξακολουθήσουν να εργάζονται μέχρι το 65ο έτος της ηλικίας τους ακριβώς γιατί δεν τους παρέχεται η προστασία συνταξιοδότησεως από το Δημόσιο πριν απο την ηλικία αυτή, ενώ στις θήλεις υπαλλήλους παρέχεται η προστασία αυτή από το 60ό έτος της ηλικίας τους.

- 29 Η εφεσίβλητη θεωρεί ότι η χορήγηση συντάξεως από το Δημόσιο αποτελεί θέμα κοινωνικής ασφαλίσεως και, επομένως, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 76/207, αλλά στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7, η οποία αναγνωρίζει στα κράτη μέλη την ευχέρεια να καθορίζουν διαφορετικές ηλικίες για τη γένεση του δικαιώματος συνταξιοδοτήσεως από το Δημόσιο. Εφόσον, επομένως, η περίπτωση της υπό κρίση υποθέσεως είναι όμοια με την περίπτωση της υπόθεσης Burton, ο καθορισμός, από τη σύμβαση εργασίας, διαφορετικών ηλικιών συνταξιοδοτήσεως, ο οποίος αποτελεί συνάρτηση των διαφορετικών κατωτάτων ορίων ηλικίας που προβλέπει η εθνική νομοθεσία για τους άνδρες και τις γυναίκες όσον αφορά την απόκτηση δικαιώματος συνταξιοδοτήσεως, δεν συνιστά διάκριση απαγορευόμενη από το κοινοτικό δίκαιο.
- 30 Η βρετανική κυβέρνηση, η οποία συμφωνεί με την άποψη αυτή, υποστηρίζει, εντούτοις, ότι μία μεταχείριση είναι δυνατό να δημιουργεί διακρίσεις, έστω και αν αναφέρεται σε περίοδο μεταγενέστερη της αποχωρήσεως από την εργασία, στο μέτρο που η εν λόγω μεταχείριση απορρέει από σχέση εργασίας, η δε σχέση αυτή παρατείνεται και μετά την κανονική συμβατική ηλικία αποχωρήσεως.
- 31 Η κυβέρνηση αυτή υποστηρίζει, πάντως, ότι, υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, δεν υπάρχει διάκριση όσον αφορά τους όρους εργασίας, δεδομένου ότι η διαφορετική μεταχείριση απορρέει από την κανονική ηλικία συνταξιοδοτήσεως, η οποία εξαρτάται από τα διαφορετικά κατώτατα όρια ηλικίας που ισχύουν για την απόκτηση δικαιώματος συντάξεως του Δημοσίου.
- 32 Το Δικαστήριο παρατηρεί, καταρχάς, ότι το ερμηνευτικό πρόβλημα που του έχει υποβληθεί δεν αφορά την υπαγωγή σε εκ του νόμου ή επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, δηλαδή τις προϋποθέσεις χορηγήσεως συντάξεως γήρατος ή συντάξεως λόγω αποχωρήσεως, αλλά τον καθορισμό του ορίου ηλικίας όσον αφορά τη λήξη της σχέσης εργασίας στο πλαίσιο γενικής πολιτικής απολύσεων. Το ερώτημα αφορά τους όρους απολύσεως και, επομένως, θα πρέπει να εξεταστεί υπό το φως της οδηγίας 76/207.
- 33 Πράγματι, το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 προβλέπει ότι η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως όσον αφορά τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένων και των όρων απολύσεως, συνεπάγεται την εξασφάλιση σε άνδρες και γυναίκες των αυτών όρων χωρίς διάκριση βασιζόμενη στο φύλο.
- 34 Με την προαναφερθείσα απόφαση στην υπόθεση Burton, το Δικαστήριο έκρινε ήδη ότι ο όρος « απόλυση » που υπάρχει στη διάταξη αυτή πρέπει να λαμβάνεται υπό ευρεία έννοια. Κατά συνέπεια, το όριο ηλικίας για την υποχρεωτική αποχώρηση των

εργαζομένων στο πλαίσιο γενικής πολιτικής συγκεκριμένου εργοδότη όσον αφορά την αποχώρηση από την εργασία, έστω και αν η αποχώρηση αυτή συνεπάγεται τη χορήγηση συντάξεως, εμπίπτει στην έννοια του όρου « απόλυση » ευρέως ερμηνευόμενου.

- 35 Όπως έχει τονίσει το Δικαστήριο με την ίδια απόφαση στην υπόθεση Burton, το άρθρο 7 της οδηγίας 79/7 δεν θίγει την ευχέρεια που έχουν τα κράτη μέλη να αποκλείουν από το πεδίο εφαρμογής της τον καθορισμό της ηλικίας συνταξιοδότησεως για τη χορήγηση συντάξεων γήρατος και συντάξεων λόγω αποχωρήσεως, καθώς και τις συνέπειες που μπορούν να προκύψουν για άλλες παροχές στα πλαίσια των εκ του νόμου συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως. Επομένως, το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι οι παροχές οι οποίες συνδέονται με εθνικά συστήματα που θεσπίζουν διαφορετική ηλικία συνταξιοδότησεως για τους άνδρες και για τις γυναίκες μπορούν να παρεκκλίνουν από την πιο πάνω υποχρέωση.
- 36 Πάντως, λαμβανομένης υπόψη της θεμελιώδους σημασίας της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως την οποία έχει επανειλημμένως υπογραμμίσει το Δικαστήριο, η εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 76/207, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής όσον αφορά τα θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, θα πρέπει να ερμηνεύεται στενώς. Συνεπώς, η εξαίρεση από την απαγόρευση των διακρίσεων βάσει του φύλου, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο α), της οδηγίας 79/7 έχει εφαρμογή μόνο όσον αφορά τον καθορισμό της ηλικίας συνταξιοδότησεως για τη χορήγηση συντάξεων γήρατος και συντάξεων λόγω αποχωρήσεως, καθώς και τις συνέπειες που μπορούν να προκύψουν από τον καθορισμό αυτό όσον αφορά άλλες παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως.
- 37 Τονίζεται σχετικά ότι, ενώ η εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 7 της οδηγίας 79/9 αφορά τις συνέπειες που έχει το όριο ηλικίας για τις παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως, η υπό κρίση υπόθεση αφορά την απόλυση υπό την έννοια του άρθρου 5 της οδηγίας 76/207.
- 38 Επομένως, στο πρώτο ερώτημα που υπέβαλε το Court of Appeal προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 έχει την έννοια ότι μια γενική πολιτική απολύσεων, συνεπαγόμενη την απόλυση γυναικών με μόνη αιτιολογία ότι έχουν αποκτήσει ή υπερβεί την ηλικία κατά την οποία έχουν δικαίωμα συνταξιοδότησεως από το Δημόσιο και η οποία διαφέρει, δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας, μεταξύ ανδρών και γυναικών, συνιστά διάκριση βασιζόμενη στο φύλο και απαγορευόμενη από την οδηγία αυτή.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

- 39 Μετά την καταφατική απάντηση που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα, ερωτάται κατά πόσο οι ιδιώτες μπορούν να επικαλεστούν το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.
- 40 Η εφεσείουσα και η Επιτροπή προτείνουν να δοθεί καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό. Υποστηρίζουν, ιδίως, ότι, όσον αφορά το άρθρο 2, παράγραφος 1, και το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207, οι διατάξεις αυτές είναι επαρκώς σαφείς ώστε να μπορούν τα εθνικά δικαστήρια να τις εφαρμόζουν χωρίς νομοθετική παρέμβαση των κρατών μελών, τουλάχιστον όταν πρόκειται για καταφανή δυσμενή διάκριση.
- 41 Προς στήριξη της ερμηνευτικής αυτής απόψεως, η εφεσείουσα υπενθυμίζει ότι οι οδηγίες είναι ικανές να παράσχουν στους ιδιώτες δικαιώματα, τα οποία οι ιδιώτες αυτοί μπορούν να επικαλεστούν ευθέως ενώπιον των δικαστηρίων των κρατών μελών· δυνάμει του αναγκαστικού χαρακτήρα των οδηγιών σε συνδυασμό με το άρθρο 5 της Συνθήκης, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να καθιστούν ενεργές τις διατάξεις των οδηγιών εφόσον τούτο είναι δυνατό, ιδίως δε ερμηνεύοντας ή εφαρμόζοντας τις κατάλληλες διατάξεις του εθνικού δικαίου (απόφαση της 10ης Απριλίου 1984, Von Colson και Kamann, 14/83, Συλλογή 1984, σ. 1891). Όταν υφίσταται ασυμφωνία μεταξύ εθνικού και κοινοτικού δικαίου, η οποία δεν μπορεί να εξαλειφθεί με τη βοήθεια μιας τέτοιας ερμηνείας, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να κηρύξουν ανεφάρμοστη τη διάταξη του εθνικού δικαίου που δεν συμφωνεί με την οδηγία.
- 42 Η Επιτροπή διατυπώνει την άποψη ότι οι διατάξεις του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 είναι επαρκώς σαφείς και ανεπιφύλακτες, ώστε μπορεί να γίνει επίκλησή τους ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Μπορεί, επομένως, να γίνει επίκληση των διατάξεων αυτών κατά του άρθρου 6, παράγραφος 4, του SDA, το οποίο, σύμφωνα με τη νομολογία του Court of Appeal, έχει επεκταθεί και στα θέματα υποχρεωτικής συνταξιοδότησεως και έχει, συνεπώς, χάσει κάθε πρακτική αποτελεσματικότητα όσον αφορά την αποτροπή των απολύσεων που στηρίζονται στη διαφορά των προβλεπομένων για τα δύο φύλα ηλικιών συνταξιοδότησεως.
- 43 Αντιθέτως, η εφεσίβλητη και η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου προτείνουν να δοθεί αρνητική απάντηση στο δεύτερο ερώτημα. Δέχονται ότι, υπό ορισμένες ειδικές περιστάσεις, οι οδηγίες μπορούν να παραγάγουν άμεσο αποτέλεσμα έναντι κράτους

μέλους, στο μέτρο που το κράτος μέλος δεν μπορεί να επικαλεστεί υπέρ αυτού τη δική του παράλειψη. Υποστηρίζουν, εντούτοις, ότι οι οδηγίες δεν μπορούν ποτέ να επιβάλουν ευθέως υποχρεώσεις σε ιδιώτες και ότι δεν μπορούν να παραγάγουν άμεσο αποτέλεσμα παρά μόνο έναντι του κράτους μέλους υπό την ιδιότητά του ως δημοσίας αρχής και όχι έναντι του κράτους μέλους υπό την ιδιότητά του ως εργοδότη. Πράγματι, υπό την ιδιότητα αυτή, το κράτος δεν διαφέρει καθόλου από έναν ιδιώτη εργοδότη. Επομένως, δεν είναι θεμιτό να ευνοούνται οι υπάλληλοι του κράτους σε σχέση με τους υπαλλήλους ιδιωτών εργοδοτών.

- 44 Όσον αφορά τη νομική κατάσταση των υπαλλήλων της εφεσίβλητης, η βρετανική κυβέρνηση εκθέτει ότι είναι όμοια με την κατάσταση των υπαλλήλων ιδιώτη εργοδότη. Ασφαλώς, σύμφωνα με το βρετανικό συνταγματικό δίκαιο, οι υγειονομικοί φορείς που ιδρύθηκαν με το National Health Service Act 1977, όπως τροποποιήθηκε από το Health Services Act 1980 και από άλλους νόμους, είναι κρατικοί οργανισμοί, οι δε υπάλληλοί τους είναι υπάλληλοι του Στέμματος. Εντούτοις, από τις υγειονομικές αρχές διακρίνεται η διοίκηση του National Health Service από τη διοίκηση των κεντρικών κρατικών υπηρεσιών, οι δε υπάλληλοί της δεν θεωρούνται δημόσιοι υπάλληλοι.
- 45 Τέλος, τόσο η εφεσίβλητη όσο και η βρετανική κυβέρνηση θεωρούν ότι οι διατάξεις της οδηγίας 76/207 δεν είναι ούτε ανεπιφύλακτες ούτε επαρκώς σαφείς και ακριβείς ώστε να παράγουν άμεσο αποτέλεσμα. Πράγματι, κατά την άποψή τους, αφενός η οδηγία προβλέπει έναν αριθμό δυνατών παρεκκλίσεων, οι λεπτομέρειες των οποίων θα πρέπει να καθοριστούν από τα κράτη μέλη, και αφετέρου η διατύπωση του άρθρου 5 είναι όλος ασαφής και απαιτεί τη μεταγενέστερη λήψη μέτρων εφαρμογής.
- 46 Υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου (ιδίως απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 1982, Becker, 8/81, Συλλογή 1982, σ. 53), σε όλες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες από απόψεως περιεχομένου, οι διατάξεις μιας οδηγίας είναι ανεπιφύλακτες και επαρκώς ακριβείς, οι ιδιώτες μπορούν να τις επικαλούνται έναντι του κράτους, όταν το κράτος αυτό είτε παραλείπει να μεταφέρει εμπροθέσμως την οδηγία στο εσωτερικό δίκαιο είτε προβαίνει σε εσφαλμένη μεταφορά της εν λόγω οδηγίας.
- 47 Η νομολογία αυτή στηρίζεται στη σκέψη ότι δεν συμβιβάζεται με το δεσμευτικό χαρακτήρα που προσδίδει στις οδηγίες το άρθρο 189 ο εξ' ορισμού αποκλεισμός της δυνατότητας επικλήσεως από τους ενδιαφερομένους των υποχρεώσεων που επιβάλλουν οι οδηγίες. Από τη σκέψη αυτή, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι το κράτος μέλος που δεν

λαμβάνει εμπροθέσμως τα μέτρα εκτελέσεως που επιβάλλει η οδηγία δεν μπορεί να επικαλεστεί έναντι των ιδιωτών την ίδια την παράλειψή του να προβεί σε εκτέλεση των υποχρεώσεων που συνεπάγεται η οδηγία.

- 48 'Όσον αφορά το επιχείρημα ότι δεν μπορεί να γίνει επίκληση οδηγίας κατά ιδιώτη, υπογραμμίζεται ότι, κατά το άρθρο 189 της Συνθήκης, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της οδηγίας, στον οποίο στηρίζεται η δυνατότητα επικλήσεώς της ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, υφίσταται μόνο έναντι « κάθε κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται ». Από αυτό έπεται ότι η οδηγία δεν μπορεί, αυτή καθαυτή, να δημιουργήσει υποχρέωση για τους ιδιώτες και ότι, επομένως, δεν μπορεί να γίνει επίκληση αυτών καθ'αυτών των διατάξεων οδηγίας κατά των προσώπων αυτών. Θα πρέπει, επομένως, να εξεταστεί αν, στην προκειμένη περίπτωση, η εφεσίβλητη πρέπει να θεωρηθεί ότι ενήργησε ως ιδιώτης.
- 49 Παρατηρείται σχετικά ότι όταν οι ιδιώτες είναι σε θέση να επικαλεστούν οδηγία έναντι του κράτους, μπορούν να το πράξουν ασχέτως της ιδιότητας, εργοδότη ή δημόσιας αρχής, υπό την οποία το κράτος ενεργεί. Και στις δύο περιπτώσεις, θα πρέπει να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να μπορεί το κράτος να επωφεληθεί από τη μη συμμόρφωσή του προς το κοινοτικό δίκαιο.
- 50 Η εφαρμογή των σκέψεων αυτών στα περιστατικά της υπό κρίση υποθέσεως εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο ανέφερε, εξάλλου, σχετικά στη Διάταξή του περί παραπομπής ότι η εφεσίβλητη, η Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching), είναι δημόσια αρχή.
- 51 'Όσον αφορά το επιχείρημα που προβάλλει η βρετανική κυβέρνηση ότι η δυνατότητα επικλήσεως των διατάξεων της οδηγίας κατά της εφεσίβλητης υπό την ιδιότητά της ως κρατικού φορέα συνεπάγεται αυθαίρετη και άδικη διάκριση μεταξύ των δικαιωμάτων των δημοσίων υπαλλήλων και των δικαιωμάτων των ιδιωτικών υπαλλήλων, δεν δικαιολογεί τη συναγωγή διαφορετικού συμπεράσματος. Πράγματι, η διάκριση αυτή εύκολα μπορεί να αποφευχθεί αν το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος προβεί σε ορθή μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό του δίκαιο.
- 52 Τέλος, όσον αφορά το ζήτημα αν η διάταξη του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207, η οποία αποτελεί εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως που θεσπίζει το άρθρο 2, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, εμφανίζεται, από απόψεως περιεχομένου, ως ανεπιφύλακτη και επαρκώς σαφής, ώστε να μπορούν οι ιδιώτες να την επικαλεστούν κατά του κράτους, θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι η εν λόγω διάταξη,

λαμβανόμενη υπόψη αυτή καθαυτή, αποκλείει οποιαδήποτε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο όσον αφορά τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένων και των όρων απολύσεως, κατά τρόπο γενικό και με όχι διαφορούμενη διατύπωση. Επομένως, η διάταξη είναι επαρκώς σαφής ώστε να είναι δυνατή η επίκλησή της από ιδιώτη και η εφαρμογή της από τα δικαστήρια.

- 53 Στη συνέχεια θα πρέπει να εξεταστεί αν η απαγόρευση των διακρίσεων που προβλέπει μπορεί να θεωρηθεί ως ανεπιφύλακτη, λαμβανομένων υπόψη των παρεκκλίσεων που περιλαμβάνονται στην οδηγία και του ότι, κατά το γράμμα του άρθρου 5, παράγραφος 2, τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν ορισμένα μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσουν την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως στα πλαίσια του εθνικού δικαίου.
- 54 Όσον αφορά, καταρχάς, την επιφύλαξη του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 76/207 ως προς την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης, θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι η επιφύλαξη αυτή, μολονότι περιορίζει το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας, δεν επιβάλλει κανένα όρο όσον αφορά την εφαρμογή της αρχής αυτής σ' αυτό καθαυτό το πεδίο που καλύπτει η οδηγία αυτή, ειδικότερα δε όσον αφορά το άρθρο 5 της οδηγίας. Ομοίως, οι εξαιρέσεις από την οδηγία 76/207, οι οποίες προβλέπονται στο άρθρο 2 της εν λόγω οδηγίας, δεν αφορούν την υπό κρίση περίπτωση.
- 55 Από τις προηγούμενες σκέψεις έπεται ότι το άρθρο 5 της οδηγίας 76/207 δεν παρέχει καθόλου στα κράτη μέλη την ευχέρεια να εξαρτούν από όρους ή να περιορίζουν την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως σε θέματα που εμπίπτουν στο ίδιο το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, η διάταξη δε αυτή είναι επαρκώς σαφής και ανεπιφύλακτη ώστε να μπορούν οι ιδιώτες να την επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για να αποκλείουν την εφαρμογή κάθε εθνικής διατάξεως που αντιβαίνει στο εν λόγω άρθρο 5, παράγραφος 1.
- 56 Επομένως, στο δεύτερο ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι μπορεί να γίνει επίκληση του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί απαγορεύσεως όλων των διακρίσεων βάσει του φύλου όσον αφορά τους όρους εργασίας συμπεριλαμβανομένων και των όρων απολύσεως, κατά κρατικών αρχών που ενεργούν υπό την ιδιότητα του εργοδότη, για να αποκρουστεί η εφαρμογή κάθε εθνικής διατάξεως που αντιβαίνει στο εν λόγω άρθρο 5, παράγραφος 1.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 57 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οι οποίες κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης το χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε το Court of Appeal, με Διάταξη της 12ης Μαρτίου 1984, αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 έχει την έννοια ότι μία γενική πολιτική απολύσεως, συνεπαγόμενη την απόλυση γυναικών με μόνη αιτιολογία ότι έχουν αποκτήσει ή υπερβεί την ηλικία κατά την οποία έχουν δικαίωμα συνταξιοδοτήσεως από το Δημόσιο και η οποία διαφέρει, δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας, μεταξύ ανδρών και γυναικών, συνιστά διάκριση βασιζόμενη στο φύλο και απαγορευόμενη από την οδηγία αυτή.
- 2) Μπορεί να γίνει επίκληση του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί απαγορεύσεως όλων των διακρίσεων βάσει του φύλου όσον αφορά τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένων και των όρων απολύσεως, κατά κρατικών αρχών που ενεργούν υπό την ιδιότητα του εργοδότη, για να αποκρουστεί η εφαρμογή κάθε εθνικής διατάξεως που αντιβαίνει στο εν λόγω άρθρο 5, παράγραφος 1.

Mackenzie Stuart

Everling

Bahlmann

Bosco

Koopmans

Due

O'Higgins

Δημοσιεύτηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 26 Φεβρουαρίου 1986.

Ο γραμματέας

Ο πρόεδρος

P. Heim

A. J. Mackenzie Stuart